Petru ZUGUN
Ana-Maria MINUȚ

FORMAREA DE CUVINTE. IDENTIFICARE, ANALIZĂ ŞI EVALUARE

I. Studiată ciclic, din clasa a V-a şi până în stadiul postuniversitar, tema despre formarea de cuvinte noi ridică, din motive diferite, dificultăți atât de ordin teoretic, cât şi practic studenților din anul întâi (care nu cunosc istoria limbi române, disciplină studiată ulterior), între care şi următoarele:

1) Soluții variate în privința unuia şi aceluiaşi cuvânt format sau cu aspect de cuvânt format, astfel că este necesară argumentarea opțiunii fie pentru moştenire (din traco-dacică sau latină), fie pentru împrumut, fie pentru creație proprie limbii române, în situații precum: a) *cărnos*, *friguros*, *lânos* ş.a.; b) *bucuros*, *fricos* ş.a.; c) *furios*, *grațios* ş.a.

2) Chiar fiind recunoscută şi argumentată calitatea de cuvânt format în română, între etimologişti apar divergențe la identificarea procedeului lexical formativ la: a) verbe ca *lupta*, *măsura* ş.a.; b) verbe ca *albi*, *rosti* ş.a.; c) substantive şi adjective ca *măsură*, *alb*, ş.a. sau ca d) *zbor*, *port* ş.a.; au fost formate, acestea, pe rând, de la substantivele omonime corespunzătoare – vezi (a) şi (b) – sau, respectiv, substantivele de la verbele corespunzătoare – vezi (c) şi (d)?

3) Explicarea formării unui cuvânt prin mai multe procedee succesive sau numai prin unul, cel imediat anterior: substantivul *neputință* a fost format de la verbul *putea* + sufixul *-ință* (derivare cu sufix, urmat de derivare cu prefixul *ne-*, sau numai, direct, de la substantiv, nu şi de la verb? Alte exemple: *netăinuit*, *neînchipuit* ş.a.

4) Lacune în teoretizarea procedeelor lexicale formative secundare: cum s-a format substantivul *măcenic* „colac cu formă specială care se dă de pomană la sărbătoarea creştină 40 de Mucenici”? Dar pronumele *unul*? Sau verbul *zburătăci*?

Să mai precizăm că cele patru dificultăți precizate, dar şi altele, sunt amplificate, uneori, de contradicții între lexicologi şi lexicografi, cum se poate vedea din soluțiile etimologice variate date în studii, pe de o parte, şi în dicționare cu etimologii (de tipul **DLR**, **DEX**, **MDA** ş.a.), pe de altă parte.

Răspundem la problema ridicată la (1) prin invocarea posibilității diferențierii între analiza subiectivă unificatoare, a vorbitorului comun şi a studenților începători, pentru care toate cuvintele de la (a), (b) şi (c) sunt formații lexicale cu sufixul *-os* şi analiza obiectivă, a lingvistului, care cunoaşte istoria limbii române şi pentru care cuvintele de la (a) sunt moştenite din latină, cele de la (b) sunt creații lexicale ale limbii române, iar cele de la (c) sunt împrumuturi. Nu reluăm aici argumentarea care trebuie reținută

BDD-A20856 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:55:31 UTC)

însă din seminare sau / şi din bibliografie, dar precizăm că aceasta trebuie însuşită şi reluată la examinări cu subiectul precizat.

În ce priveşte opțiunea pentru una dintre soluțiile precizate la (2), aceasta se bazează, pe de o parte, (pentru (a) şi (c) = moştenire latină), pe argumentarea de la (1) şi, pe de altă parte, pe principiul recunoaşterii conversiunii şi, corespunzător, al renunțării la noțiunile de „derivare cu sufixul zero" / „derivare imediată" (pentru b), respectiv – pentru exemplul din categoria (d) – al „derivării regresive", ambele în favoarea procedeului „conversiune", fiindcă radicalii cuvintelor formate sunt identici, structural, cu radicalii cuvintelor din care provin. Există derivare regresivă, dar în alte situații decât acelea în care se încadrează substantivele *zbor*, *port* ş.a. Etimologii care vorbesc de derivare regresivă, în asemenea situații, sunt înşelați de convenția lexicografică de reprezentare în dicționare a verbelor prin forma de infinitiv prezent activ – *zbura*, respectiv *purta*, în cazurile exemplificate; dacă însă convenția, tot legitimă, ar fi fost stabilită pentru forma de indicativ prezent activ persoana I singular – *zbor*, respectiv *port* –, interpretarea noastră, de conversiune, ar fi apărut direct, fără implicarea, aici, a „derivării regresive".

Referitor la dificultatea precizată la (3), invocăm, din motive structurale, principiul general al opțiunii pentru explicarea formării unui anume cuvânt printr-un singur procedeu, şi anume *ultimul*, nu prin mai multe procedee succesive; în cazurile precizate: prefixul *ne-* + *putință*, respectiv acelaşi prefix plus *tăinuit*, respectiv *închipuit* (fac excepție unele categorii structurale de formații parasintetice). Cuvintele formate din text apar la identificarea directă, iar etimoanele lor, la identificarea indirectă; derivatul are o *structură binară*, fiind format numai din două părți, baza de derivare şi afix, ambele unități lexicale putând fi simple sau complexe; se adaugă argumentarea de ordin semantic (să se vadă definițiile lexicografice ale derivatelor în discuție).

În sfârşit, pentru (4), se impune studierea procedeelor lexicale formative secundare, chiar dacă aportul lor cantitativ (număr de cuvinte formate) şi calitativ (structuri variate) este inferior aportului procedeelor lexicale formative principale, cunoscute. În cele trei cazuri precizate, este vorba de „specializare semantic-lexicală a unei variante fonetice", pentru *măcinic* < din *mucenic*, de „articulare obligatorie" pentru *unul* < din *un*(*u*) + art.-(*u*)*l* şi de „contaminație" în *zbu(ra)* şi *-rătăci*, pentru al treilea, dar există şi alte procedee din categoria celor precizate imediat mai sus.

II. Cu aceasta am ajuns la al doilea aspect din titlul lucrării noastre, analiza şi comentariul cuvintelor formate, după identificarea lor în texte. Îl exemplificăm aşa cum l-am realizat într-un volum recent apărut (Petru Zugun, Ana-Maria Minuț, *Formarea cuvintelor. Teorie şi practică*, Editura Sedcom Libris, 2005).

Se dau textele următoare cerându-se, mai întâi, **A**) încadrarea cuvintelor formate, identificate în el, în una dintre rubricile tabelului; **B**) comentarea lor pe baza cunoştințelor lingvistice proprii şi **C**) analiza structurală în radicali, rădăcini şi, la derivate, baze de derivare:

1) „Şi mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile sale, îmi zicea cu

BDD-A20856 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:55:31 UTC)

zâmbet uneori, când începea a se ivi soarele dintre nori după o ploaie îndelungată [...]”

(Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, partea a doua)

A.

derivatele	compusele	conversionatele	formate prin procedee secundare	„cuvintele gramaticale”
1) subst. *năzdrăvăni(ile)* < adj. *năzdrăvan* + suf. *-i(e)* 2) subst. *zâmbet* < vb. *zâmb(i)* + suf. -et	1) adv. *uneori* < adj. pron. *un(e)* + subst. *or(i)*	1) adj. *vestit(ă)* < vb. *vestit(ă)* 2) adj. pron. *sale* < pron. pos. *sale* 3) adj. *îndelungat(ă)* < vb. *îndelungat(ă)*	–	1) conj. *şi* < adv. *şi* (conversiune) 2) prep. *pentru* < prep. *pe* + prep. *întru* (compunere) 3) prep. *a* (morfem de inf.) < prep. *a* (conversiune) 4) prep. *dintru* < prep. de + prep. *întru* (compunere) 5) art. neh. *o* < adj. pron. *o* (conversiune)

Total: **2 + 1 +3 (+4) + 0 (+5) = 6 (+4) şi 0 (+5)**

[Între paranteze apar gramemele: urmând tradiția, au fost luate în considerare şi „cuvintele gramaticale”, deşi ele aparțin gramaticii, nu lexicologiei; în 3 (+4), prima cifră notează cuvintele formate identificate direct, iar a doua, cele identificate indirect, deci prin etimoanele lor; ca orice alt text scurt, acesta este relevant numai prin unele aspecte ale formării de cuvinte.]

B. Observații

1. Sufixul *-i*(*e*) formează abstracte nominale şi este acelaşi din *prostie* < *prost*, *viclenie* < *viclean* ş.a.; sufixul *-et* formează tot abstracte nominale şi este acelaşi din *plânset* < *plâns*, *răcnet* < *răcn*(*i*) ş.a. Compusul este neomogen şi semianalizabil.

2. Adjectivele *vestit*(*ă*) şi *îndelungat*(*ă*) provin de la formele de participiu ale verbelor care, în dicționare, sunt înregistrate, prin convenție, cu forma lor de la infinitiv, prezent, activ, *vesti*, respectiv *îndelunga*.

3. Numai în analiza subiectivă adjectivul pronominal *sale* poate fi considerat ca format prin conversiune intermorfologică, de la pronumele omonim (ocurent, cu această formă, deci fără articolul *ale* – din *ale sale*, de exemplu, precedat de prepoziții precum *contra*, *împotriva*, ş.a. sau de locuțiuni prepoziționale ca *din cauza*, *din pricina* ş.a., *în contra sa*, *din cauză sa* etc.); în analiza obiectivă, atât adjectivul *său* etc., cât şi pronumele *său* reprezintă moştenire latină.

4. Cele şase lexeme au fost identificate în cadrul identificării directe, dar alte patru lexeme sunt identificabile în cadrul identificării indirecte, ast-

BDD-A20856 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:55:31 UTC)

fel: a) *năzdrăvan* (etimon intern şi bază de derivare) este format cu prefixul negativ *ne-* (aici, cu forma *nă-*) şi baza de derivare *zdravăn* (să se observe diferenţa semantică frapantă între etimon şi derivat); b) verbul *vestit*(*ă*), format, prin conversiune intermorfologică subst. > verb, de la substantivul *vest*(*e*), procedeul lexical formativ fiind conversiunea (nu „derivarea imediată” / „derivare cu sufixul zero” ş.a.), fiindcă radicalul cuvântului format, al verbului deci, este *vest-*, identic structural (aici, şi fonetic) cu acela al etimonului său; c) verbul *îndelunga*, format tot prin conversiune intermorfologică de la adjectivul şi adverbul *îndelung*; d) acestea din urmă au fost formate prin compunerea prepoziţiei compuse *în de* cu adverbul *lung*.

C. Analiza structurală
La derivate
Radicalii: *năzdrăvăni-*, *zâmbet*
Rădăcinile: *-zdravăn-*, *zâmb-*
Bazele de derivare: *năzdrăvăn-* , *zâmb-*

La compuse
Radicalii: *uneori*
Rădăcinile: *une-*, *or*(*i*)

La conversionate
Radicalii: *vestit-*, *sa-*, *îndelungat-*
Rădăcinile: *vest-*, *sa-*, *-lung-*.

2) „În locurile pietroase dinspre pădure, umbletul le spori. Ajunşi, deodată, noaptea, Jder opri, plecându-şi urechea şi ascultând neclintit, cu inima înfricoşată”.

(Mihail Sadoveanu)

A.

derivatele	**compusele**	**conversionatele**	**formate prin procedee secundare**	**„cuvintele gramaticale”**
1) adj. *pietroas(e)* < subst. *pietr(e)* + suf. *-oas(e)* 2) subst. *umblet(ul)* < vb. *umbl(a)* + suf. *-et(ul)* 3) adj. *neclintit* < pref. *ne-* + adj. *clintit*	1) adv. *deodată* < prep. *de* + adv. *odată*	1) vb. *spor(i)* < subst. *spor* 2) adj. *ajunşi(i)* < vb. *ajuns* 3) adv. *noaptea* < subst. *noaptea* 4) subst. propriu *Jder* < subst. comun *jder* 5) adj. *înfricoşat(ă)* < vb. *înfricoşat*	–	1) prep. *dinspre* < prep. *din* + prep. *spre* (compunere) 2) conj. *şi* < adv. *şi* (conversiune)

BDD-A20856 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:55:31 UTC)

Total: 3 + 1 + 5 (+ 4) + 0 (+ 2) = 9 (+ 4) şi 0 (+ 2)

B. Observaţii

a) Sufixul *-os* formează nume de însuşiri hipertrofiate, sufixul *-et* formează abstracte nominale, iar prefixul *ne-* este prefix negativ.

b) Considerăm că *neclintit* are valoare de adjectiv, nu de adverb (dacă numele-subiect din propoziţie ar fi de genul feminin, acordul s-ar face în consecinţă, de exemplu: *Fata opri ... ascultând neclintită*; apreciem, după cum se vede, că adjectivul *neclintit* provine prin derivare cu prefixul *ne-* de la adjectivul *clintit*, nu prin conversiune de la un verb la participiu.

c) În analiza curentă, verbul *spor(i)*, care provine de la substantivul *spor*, ar reprezenta un caz de derivare cu sufixul verbal *-i*. În analiza noastră, acesta este un caz de conversiune, dat fiind faptul că radicalul substantivului *spor* este *spor*, iar radicalul verbului *spor(i)*, este, de asemenea, *spor-* (*-i* este un sufix gramatical, deci exterior radicalului).

d) În text apare şi un caz de conversiune intramorfologică: substantivul propriu *Jder* provine din substantivul comun *jder*.

e) În text apar unele cuvinte formate de la cuvinte care au luat naştere, de asemenea, pe terenul limbii române: 1) adjectivul *clintit*, care oferă baza de derivare în *neclintit*, provine, prin conversiune, din verbul *clintit*; 2) verbul *înfricoşat* (de la care a fost format, prin conversiune, adjectivul corespunzător) este un derivat cu prefixul *în-* de la adjectivul *fricos* (reamintim şi faptul că, în analiza curentă, acest verb este considerat derivat parasintetic, cu prefixul *în-* şi sufixul *-a*, de la adjectivul *fricos*); 3) adjectivul *fricos* este un derivat cu sufixul *-os* de la substantivul *fric(ă)*; 4) compusul, adverb, *odată* < numeralul *o* + substantivul *dată*. Dacă adăugăm şi aceste cuvinte, numărul lexemelor din text formate pe terenul limbii române se ridică la 13 (+2).

C. Analiza structurală

La derivate

Radicalii: *pietroas-*, *umblet-*, *neclintit-*
Rădăcinile: *pietr-*, *umbl-*, *clint-*
Bazele de derivare: *pietr-*, *umbl-*, *-clintit*

La compus

Radicalul: *deodată*
Rădăcinile: *o* şi *-dat-*

La conversionate

Radicalii: *spor-*, *ajunş-*, *noaptea*, *Jder*, *înfricoşat-*
Rădăcinile: *spor-*, *ajun-*, *noapt-*, *jder-*, *-fric-*.

III. Am ajuns, în sfârşit, la *evaluare* şi, implicit, la *notare*, ultima secţiune a prezentării noastre. Pentru rezolvarea integrală şi corectă a secţiunii **A** acordăm trei puncte, pentru **B** – şase puncte, iar pentru **C** – un punct, deci zece în total. La **C** acordăm maximum un punct (identificarea rădăcinilor, radicalilor şi, în cazul derivatelor, a bazelor de derivare neridicând dificultăţi mari). „Cuvintele gramaticale formate” nu intră în discuţie la notare, lexicologia ocupându-se de lexeme.

În încheiere, propunem examinatorului să rezolve el însuşi în prealabil întregul exerciţiu, inclusiv notarea, pentru a explica operativ totul.

BDD-A20856 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:55:31 UTC)